

SZÉKELY-DOBY ANDRÁS

URBANIZÁCIÓS TENDENCIÁK ÉS A VIDÉK-VÁROS ELLENTÉT GYÖKEREI KÍNÁBAN

A tanulmány az utóbbi két évtizedben rendkívüli mértékben felgyorsuló kínai urbanizációs folyamatokat vizsgálja, elsősorban történeti-intézményi megközelítésben. Bemutatja, hogyan vált áldozatává a vidék a szocializmus évtizedei erőszakos iparfejlesztési stratégiájának, milyen nagy horderejű változások következtek be a reformidőszak első évtizedében, hogyan alakult át lassan az intézményrendszer, valamint áttekinti azokat a legfontosabb változásokat, amelyek a kilencvenes évek közepe óta jellemzik a vidék és a város viszonyát. Úgy tűnik, hogy a szigorú korlátozások folyamatosan enyhülnek, a városi előjogok lassan erodálódnak, ugyanakkor a különbség szegény és gazdag, falusi és városi lakos között továbbra is megmarad (sőt: nő), miközben a migránsok egyre nagyobb tömegei kényszerülnek ingázni lakó- és munkahelyük között. Az is valószínűnek tűnik, hogy az urbanizáció szempontjából Kína egyre inkább hasonlatossá válik más feltörekvő országokhoz.

BEVEZETÉS

Kína történetének utolsó három évtizede példátlan átalakulást és soha nem látott fejlődést hozott az ország számára. Nagymértékben csökkent a szegények száma, százmilliók életszínvonalában következett be jelentős pozitív változás, a gazdasági növekedés üteme évtizedek óta példátlanul magas, és vásárlóerő-paritáson számítva Kína mára a második legnagyobb gazdasággá vált a világon. E fantasztikus teljesítmény azonban számos kellemetlen és gyakran nem várt következménnyel is járt. A környezetszennyezés mértéke sok helyütt elérte a kritikus értéket, helyrehozhatatlan károkat okozva, miközben az energiafelhasználás (és az energiapazarlás) exponenciális ütemben nő. Olyan társadalmi problémák is megjelentek, amelyek korábban egyáltalán nem voltak jellemzők Kínára: a városokban egyre több a munkanélküli, miközben sokan példátlan vagyona tettek szert. A jövedelmi egyenlőtlenségek, amelyek három évtizede még egyáltalán nem voltak jelentősek, az utóbbi években olyan nagyra nőttek, hogy Kína mára a világ egyik legpolarizáltabb országává vált. És amíg a reformok kezdetén csupán *a népesség egyötöde élt városokban, 2010-re arányuk megközelítette az 50 százalékot.*

Tanulmányunkban a kínai fejlődésnek ezen utóbbi sajátosságát vesszük közelebbről is szemügyre. Megvizsgáljuk az elmúlt több mint 60 év urbanizációs folyamatait, a vidék és a város közötti különbségek történelmi gyökereit, a szocializmus évtizedeit, valamint a reformok következtében végbemenő változásokat. Az urbanizációs tendenciák legújabb fejleményei mellett kitérünk azokra az érdekekre és motivációkra is, amelyek a folyamatok irányát és sebességét a leginkább befolyásolták. Elsősorban arra vagyunk kíváncsiak, hogy milyen összefüggések és kapcsolódások mutathatók ki a szereplők érdekviszonyai, a végbement intézményi reformok,

valamint az előbbieken felvázolt urbanizációs tendenciák között. A fejlemények arra engednek következtetni, hogy a vidék és a város éles megkülönböztetésén alapuló gazdaságfejlesztési stratégia egyre nehezebben tartható fenn, és a *városi igazolvány* mindenhatóságának előbb-utóbb vége szakad. A különbségek azonban korántsem tűnnek el, sőt, a differenciálódás vélhetően fokozódik, és az urbanizációs folyamatoknak a fejlődő országokban megszokott jellemzői közül egyre több jelenik meg Kínában is.

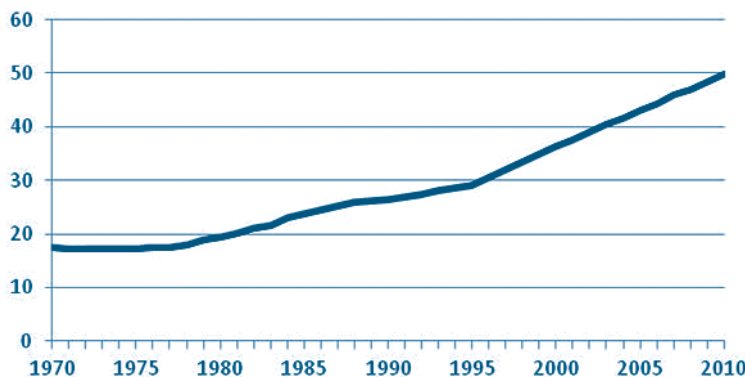
A dolgozat első részében bemutatjuk a vidék és a város közötti különbségek gyökereit, különös tekintettel a szocializmus évtizedei során végbement alapvető fontosságú változásokra. A második részben a reformok első szakaszát vesszük szemügyre, amelynek során spontán változások mentek végbe vidéken, majd a harmadik részben a falusi vállalatokkal foglalkozunk. A negyedik rész témája a reformok 1993 utáni szakasza, amely jelentős változásokat hozott a korábbi folyamatokhoz képest, különösen az állami nagyvállalatok ismételt térnyerése, a falusi vállalatok visszaszorulása, valamint az urbanizáció felgyorsulása tekintetében. Utóbbi jelenséget részletezi az ötödik rész, és megvilágítja, hogy a jelenségek hátterében a *regisztrációs rendszer* szigorának enyhülése, ezzel párhuzamosan pedig a *lebegő népesség* mind nagyobb tömegének megjelenése áll. Tanulmányunkat rövid összefoglalás zárja.

1. A VIDÉK ÉS VÁROS KÖZÖTTI KÜLÖNBSÉGEK GYÖKEREI

A kínai fejlődés utóbbi három évtizedének egyik legjelentősebb fejleménye az a robbanásszerű urbanizációs hullám, amely szöges ellentétben áll a korábbi trendekkel. Miközben 1949 és 1978 között a városi lakosok aránya 10 százalékról mindössze 18 százalékra emelkedett, addig 1978 és 2010 között 18 százalékról 50 százalékra. Alig több mint harminc év alatt tehát a városi lakosság aránya közel megháromszorozódott. A változások mértékét és ütemét jól jelzi, hogy abszolút értékben *a városlakók száma közel 500 millió fővel emelkedett*, ami éves szinten átlagosan 15 milliós növekedést jelent [China Statistical Yearbook, web]. Minthogy a népesség természetes szaporulata a városokban messze elmaradt ettől a számtól, és az időközben városi rangot nyert települések népessége sem mérhető hozzá, az urbanizáció legfontosabb tényezője *a belső migráció*, azaz a vidékről a városokba való áttelepülés volt. A vidékiek elsősorban a jobb megélhetés reményében áramlottak a városokba, ám reményeikben sokszor csalatkozniuk kellett. Ilyen nagyságrendű exodus, amelynek során alig több mint három évtized alatt annyi ember változtatja meg lakhelyét, mint egész Európa lakossága, még soha nem fordult elő a világtörténelemben.

A példátlan méretű urbanizációs hullám természetesen felveti azt a kérdést, hogy vajon miért hagyják el lakhelyüket, és miért keresik boldogulásukat máshol ezek az emberek. Az elvándorlás fő csoportját alkotó vidéki migránsok döntése alapvetően attól függ, hogy jelenlegi lakhelyükön és a migráció célpontját jelentő városokban milyen megélhetési lehetőségek adódnak, elég jelentős-e a különbség ahhoz, hogy vállalják az utazási és egyéb költségeket, valamint a bizonytalansággal járó kockázatokat. Az is előfordulhat, hogy az elvándorlás fő oka nem a két élethely közötti relatív különbség, hanem a vidéki élet ellehetetlenülése, a megélhetési lehetőségek elapadása és a helyi viszonyok elviselhetetlensége. Az *1. ábra* alapján meg-

állapíthatjuk, hogy az urbanizáció üteme különösen a kilencvenes évek közepe óta gyorsult fel, akkor, amikor már komoly életszínvonal-emelkedés ment végbe mind a falvakban, mind a városokban, és jelentősen csökkent a szegények száma. Mindez arra mutat, hogy a migráció fő oka elsősorban a vidék és a város közti jelentős jövedelmi különbség.

Adatok forrása: Statistical Yearbook of China különböző számai [web]

1. ábra: A városi népesség aránya Kínában 1970 és 2010 között

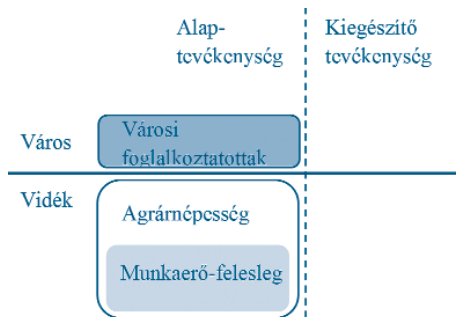
A gazdasági elmaradottság csökkentése, illetve felszámolása a legtöbb fejlődő ország számára nagy kihívást jelentett és jelent ma is. A feladat végrehajtása mindezek előtt a *hazai ipar* kifejlesztését követeli meg, és ezen belül is kiemelkedő jelentőséggel bír a *nehézipar*. A gyors ipari fejlődés alapvető feltétele ezen ágazatok megléte, hiszen gépek, berendezések, vegyi anyagok és egyéb fontos termékek nélkül nem képzelhető el modernizáció. Az általános trend alól Kína sem volt kivétel, sőt, az ötvenes évek elején kibontakozó, szovjet mintájú iparosítási stratégiában a nehézipari ágazatok még nagyobb hangsúlyt kaptak, mint más fejlődő országokban. E változás komoly következményekkel járt a hagyományosan paraszti társadalomnak tekinthető országban. Korábban a lakosságnak csupán egy tizede volt város lakó, az évtized végére azonban arányuk megközelítette a 20 százalékot. Az ipari beruházások munkahelyteremtő képessége rengeteg embert vonzott a városokba, egyes becslések szerint az évtized során mintegy 30 millió ember áramlott vidékről a városokba. A kommunista vezetés szemlélete szerint a vidéki lakosság az iparosítás ütemének és követelményeinek megfelelően egy bármikor felhasználható tartalékereget képzett [Mackenzie, 2002: 306. o.].

A parasztságra nehezedő nyomás a „nagy ugrás” éveiben csak fokozódott: 1959-ben és 1960-ban további 20 millió ember vándorolt el vidékről annak reményében, hogy munkát talál a gyorsan növekvő városokban [Mackenzie, 2002: uo.]. A nagyfokú migráció azonban beláthatatlan következményekkel járt: a falusi népesség csökkenése, valamint a beszolgáltatási rendszer kíméletlensége a mezőgazdasági termelés visszaeséséhez vezetett, veszélybe sodorván az élelmiszerellátást. Hatalmas méretű és kiterjedésű *éhínség* ütötte fel a fejét, több tízmillió ember halt éhen. Paradox módon az éhínség nem csökkentette, hanem tovább növelte a migrációt: töme-

gek indultak el falvaikból az éhínség réme elől, hogy a városokban valamiképp megélhetést találjanak. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ekkora városi népességet Kína nem képes eltartani.

A vezetés 1961-ben döntő lépésre szánta el magát: kötelezővé tették az 1957-ben bevezetett háztartásregisztrációs rendszert, közismert nevén a *hukout*. Az új szabályozás lényege az volt, hogy mindenkit szülőhelyén regisztrálnak, és ezt a helyet hosszabb időre soha nem hagyhatja el. A legfontosabb dokumentumot a *nem mezőgazdasági (városi) hukou* jelentette, amely igazolta, hogy az illető jogosan tartózkodik és dolgozik egy adott városban. Mivel a vidékieknek ilyen igazolványuk nem volt, számukra megszűnt az a lehetőség, hogy a jobb életkörülmények reményében elhagyják falvaikat és a városba költözzenek. Első lépésként 1961 és 1963 között mintegy 50 millió embert telepítettek vissza – gyakran erőszakkal – vidékre [Mackenzie, 2002: 307. o.]. A hatóságok a hatvanas és hetvenes években igen szigorúan betartatták az előírásokat – nem csoda, hogy a migráció ezen időszak alatt gyakorlatilag megszűnt. Legfeljebb akkor kerülhetett sor vidékiek városba áramlására, amikor ezt valamilyen kiemelt állami beruházás munkaerőigénye feltétlenül megkövetelte. A háztartásregisztrációs rendszer hatékonyságát nagyban növelte a széleskörűen alkalmazott *jegyrendszer*, amelyet mindenki csak saját lakóhelyén vehetett igénybe.

A munkaerő-áramlás központi korlátozásának eredményeképpen egyre nagyobb munkaerő-felesleg (alulfoglalkoztatottság) alakult ki vidéken. A 2. ábra szematikusan mutatja a foglalkoztatási helyzetet a vidék és a város viszonylatában. Figyeljük meg a vidéket és a várost elválasztó éles határvonalat (ami a mesterséges elkülönítést hivatott jelezni):

Forrás: saját szerkesztés

2. ábra: Foglalkoztatottsági helyzet Kínában a reformok előtt

A Kínai Népköztársaság megalakulása és a reformok kezdete közötti időszak urbanizációs folyamatait meghatározó politikák eredményei következtében egy rövidebb spontán időszak után a vidék és a város közötti migráció a szigorú szabályozás révén gyakorlatilag megszűnt, sőt, a kulturális forradalom éveiben jelentős számú városlakónak kellett kényszerből rövidebb-hosszabb időre ismét vidékre költöznie. A mesterséges szétválasztás következtében a jövedelmi különbségek konzerválódtak, mivel nem volt lehetőség arra, hogy az alacsonyabb jövedelmű helyekről

elvándoroljanak. Ebben az időszakban (az éhínségek után) nem került sor jelentősebb intézményi átalakításra, a társadalmi szereplők érdekérvényesítő képessége jelentéktelen volt, és a nagyon szigorúan szabályozott, zárt rendszer működését külső sokkok sem mozdították ki egyensúlyi helyzetéből. A fő problémát egyre inkább az jelentette, hogy megfelelő ösztönzők és perspektíva hiányában a mezőgazdasági termelés hatékonysága igen alacsony szintre süllyedt, a parasztok számára nem érte meg a kemény munka, így egyre kevesebb forrást lehetett elvonni vidékről a modernizáció érdekében. A gyenge gazdasági teljesítmény tehát egyre nagyobb kihívást jelentett a rendszer fenntarthatóságát illetően.

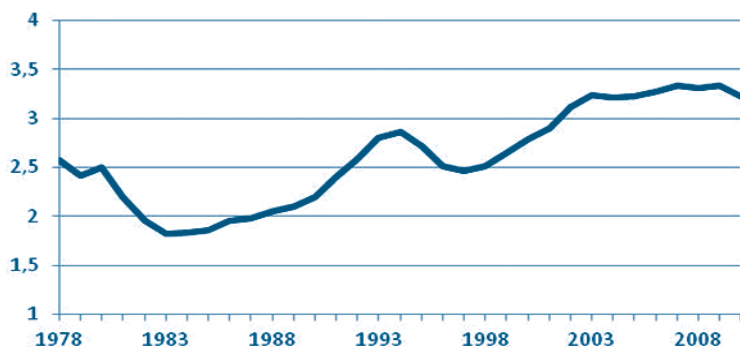
2. AZ ELSŐ REFORMLÉPÉSEK

A kínai reformfolyamat egyik első lépése a *mezőgazdasági intézményrendszer átalakítása* volt. Mint általában a legtöbb területen, itt sem létezett előre megírt forgatókönyv arról, hogy miként is kellene véghezvinni a reformot. Természetes követelményként merült föl, hogy a hatékonyság növelése érdekében érdemes lenne piaci elemeket beépíteni az agrárszféra működésébe, és valamilyen módon érdekeltté tenni a parasztokat a termelésben. Mindenek előtt megengedték a kommunáknak, hogy saját belátásuk szerint gazdálkodjanak. Ennek hatására több helyütt (elsőként Szecsuán és Anhui tartományban) olyan megoldással kezdtek kísérletezni, amely addig tilos volt: *bérbe adták a családoknak a közös földterület egyes részeit*. Ez a megoldás nemcsak tiltott volt korábban, de ellenkezett a szocialista termelés alapelveivel is. Annak ellenére, hogy a termelékenységnövekedés kezdettől fogva igen jelentős volt, komoly viták folytak a pártvezetés legmagasabb szintjein arról, hogy engedélyezhető-e egyáltalán ez a megoldás. Végül, hosszas egyeztetések után a Kommunista Párt jóváhagyta a reformot, és lehetővé tette az úgynevezett *háztartás-felelősségi rendszer* (Household Responsibility System) helyi bevezetését. A döntés hátterében implicit az a vélekedés is meghúzódott, hogy az említett két tartományban szenvedtek a legtöbbet a parasztok a nagy éhínség idején [Naughton, 2007].

A *földbérleti rendszer* – spontán módon – igen gyorsan terjedt Kína többi tartományában is, gyökeres átalakulást hozva magával, még azelőtt, hogy a párt konzervatív szárnya akadályokat gördíthetett volna a reform terjedésének útjába. A bérlet időtartama kezdetben csupán egy idényre vonatkozott, később azonban kiterjesztették egy, két, öt, tizenöt, majd ötven évre. A föld tulajdonjoga továbbra is a kommunák (majd megszűnésük után a falusi közösségek) kezében maradt, azonban a parasztszaládok hosszú időre szóló bérlete igen fontos ösztönzőnek bizonyult. A másik fő lépés a mezőgazdasági piacok részleges felszabadítása volt, aminek során megengedték a termelőknek, hogy a (továbbra is kötelező) kvóta felett *szabadon értékesíthessék* terményeiket. A reformok terjedési sebessége olyan gyors volt, hogy a nyolcvanas évek közepére gyakorlatilag az országban mindenhol elterjedt az új intézményi megoldás [Lin, 1992].

A tartós földbérleti rendszer mellett másik két fontos reformlépésre is sor került. A jövedelmi különbségek mérséklése, valamint az agrárberuházások megkönnyítése érdekében a kormányzat 1979-ben a mezőgazdasági termékek kvótaárát

17,1 százalékkal, kvóta feletti árát pedig 40,7 százalékkal növelte, ami átlagosan 22,1 százalékos *áremelést* jelentett. Ez a lépés közvetlenül emelte a vidékiek jövedelmét, csökkentve ezáltal az agráröllő mértékét. A bérleti rendszer terjedésével és a hatékonyság drámai növekedésével a kormányzatnak egyre többet kellett fizetnie a mezőgazdasági termékekért, miközben a városi támogatások értéke 1984-ben megközelítette az állami költségvetés 25 százalékát [Lin, 1992, 36. o.]. Az árreform tehát nagymértékben növelte a vidékiek jövedelmét, a vidék-város különbségek mérséklődését fékezte ugyanakkor a városi támogatások mértékének növekedése. A nyolcvanas évek végétől kezdve aztán a vidéki jövedelem növekedésének dinamikája csökkent, miközben a városi lakosok kompenzációja folyamatosan nőtt. A kilencvenes évek közepére a jövedelmi különbségek már meghaladták a reformok előtti szintet (lásd 3. ábra). A pártvezetés másik fontos reformlépése a *mezőgazdasági termelés részleges liberalizációja* volt.

Adatok forrása: Statistical Yearbook of China különböző számai [web]

3. ábra: A városi rendelkezésre álló jövedelem és a vidéki nettó jövedelem hányadosa 1978 és 2010 között

Engedélyezték, hogy a termelők bizonyos körülmények között saját belátásuk szerint válasszák meg a természeteni kívánt növényeket, így fokozatosan nőtt a diverzifikáció és a profitorientáció szerepe a termelésben. A mezőgazdasági reform igen nagy horderejű volt. A tartós földbérleti rendszer, az árreform és a részleges piaci liberalizáció ösztönzőket vezetett be a korábban stagnáló szektorba, miközben a vidéki jövedelmek jelentősen növekedtek. A parasztok egyre több inputot (mindenekelőtt műtrágyát) kezdtek alkalmazni, ami a mezőgazdasági termelés látványos növekedéséhez vezetett. A gabonatermelés 1978 és 1990 között 46 százalékkal emelkedett, miközben a művelés alá vont területek nagysága 6 százalékkal csökkent, a műtrágya-felhasználás pedig ugyanezen időszak alatt megduplázódott [China Statistical Yearbook, web].

3. A HELYI IPAROSÍTÁS ÉS A TVE-K

Kínában a vidéki élet hagyományosan nemcsak a szűken vett mezőgazdasági termelést foglalta magába, hanem számos olyan tevékenységet is, amely szorosan kapcsolt

lódott a mezőgazdasághoz. A fonás, szövés, selyem- és dohánykészítés, különböző élelmiszerek előállítása, valamint a számtalan háziipari tevékenység a mindennapos elfoglaltságok közé tartozott. A városok és a falvak szerves hálózatot alkottak évszázadokon keresztül. A mezőgazdaság kollektivizálásával azonban vége szakadt a tradicionális falusi tevékenységeknek, és egyre inkább kizárólag nyersanyag- (ezen belül is főleg gabona-) előállítással kezdtek foglalkozni. A változások mögött a gyors iparosítás minden mást háttérbe szorító parancsa állt, amely a vidéket a város élelmiszer-ellátójává degradálta. Azokat a tevékenységeket, amelyeket korábban falun végeztek, az ötvenes évektől kezdve átvették a nagy állami vállalatok, gyakorlatilag dezindusztralizálva ezzel a falvakat [Naughton, 2007]. A szerves kapcsolódások elhaltak, mindent áthatott a szocialista tervezés voluntarista gyakorlata. Az iparosítás következtében olyan iparágak „költöztek” a városokba, mint az élelmiszer- vagy a textilipar [Székely-Doby, 2009].

Az első reformlépések következtében új fejezet nyílt a vidék iparosításának történetében. A vidéki kollektívák döntési szabadsága jelentősen megnőtt. Megszűntek azok a korlátozások, amelyek előírták, hogy kinek mivel kell foglalkoznia. Mindezek a változások egy olyan új intézményt hívtak életre, amely sok tekintetben kezelni tudta a vidéki lakosság sokasodó problémáit. A kollektívák megnövekedett szabadságukat olyan tevékenységek felkarolására használták fel, amelyeket hagyományosan a falvakban végeztek. A közösségek koordinálni kezdték e tevékenységeket, és az újonnan megalakult szervezeteket *falusi vállalatoknak* (Township and Village Enterprises, továbbiakban: TVE) nevezték.

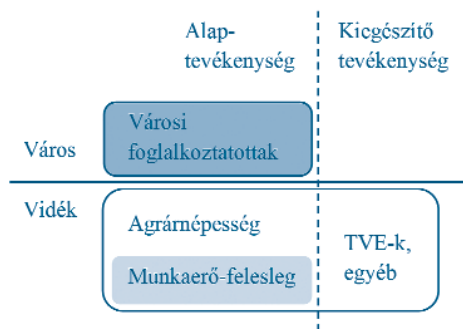
A mezőgazdasági reform komoly változásokat okozott a vidék gazdasági tevékenységének szerkezetében. A hatékonyságnövekedés következtében jelentős mennyiségű munkaerő szabadult fel a szűken vett mezőgazdasági munka végzése alól, ami lehetőséget nyújtott arra, hogy más, jövedelmezőbb tevékenységbe fogjanak. Ugyancsak kedvező fordulat volt a korábbi tiltások eltörlése, amelynek során megengedték a falusi közösségeknek, hogy helyben dolgozzák fel a különböző termékeket. A falusi közösségek sorra hozták létre a TVE-ket, az olcsó munkaerő segítségével olyan cikket állítottak elő, amelyek korábban hiányoztak a piacról. Tovább erősítette helyzetüket a valódi versenytársak hiánya is, mivel a nagy állami vállalatok nem jelentettek konkurenciát sem a minőség, sem az ár tekintetében, nem utolsósorban azért, mert a TVE-k legtöbbször valódi öngazgatással működtek (szemben a kevésbé hatékony, nehézkes és bürokratikus állami vállalatokkal), valamint sokkal költség- és árérzékenyebbek voltak.

A reformok kezdetétől fogva egészen a kilencvenes évek közepéig a TVE-k jelentették a gyors kínai gazdasági növekedés legfőbb hajtóerejét. Az általuk foglalkoztatottak száma ebben az időszakban 28 millióról 135 millióra, a GDP-ből való részesedésük pedig az 1978-as 6 százalékról 1996-ra 26 százalékra nőtt. Ugyancsak kivették részüket az exportból is, az ezredfordulóra az összes kínai export közel fele származott e vállalatoktól [Fu és Balasubramanyam, 2005: 617. o.]. A TVE-k regionális eloszlása ugyanakkor nagyon egyenlőtlenül alakult. A fejlett partvidéki területeken összpontosult legtöbbször, mivel – jöllehet vidéken működtek – a városok vonzáskörzetében lehettek csak igazán hatékonyak. A belső területeken a megfelelő infrastruktúra hiánya, valamint a felvevőpiacok szűkössége nem kedvezett tömeges kialakulásuknak.

A nyolcvanas évek második felétől kezdődően fokozatos változások mentek végbe mind a párt irányvonalát, mind pedig a gazdasági szereplők érdekeit illetően. A jelentős növekedést mutató költségvetési kiadások következtében az *infláció* felgyorsult, ami elsősorban a városiak számára jelentett nagyobb problémát, mivel vidéken a jövedelemnek csupán kisebb részét tette ki a pénzjövedelem [lásd például: Sicular, 2013]. A városban élők elégedetlensége részben hozzájárult az 1989-es megmozdulások kibontakozásához és eszkalálódásához is. A *Tienanmen-téri események* után a reformfolyamat lelassult, sőt, sok tekintetben megállt. Ismét megerősödött a párt konzervatív szárnya, az állam gazdasági beavatkozásának mértéke nőtt. A vezetés ismét hajlandónak mutatkozott a jelentős érdekérvényesítő képességgel rendelkező ipari lobbival [Shirk, 1993] érdekeinek megfelelően a városiak helyzetét javítani. Növelték a támogatások és kompenzációk mértékét, az állami vállalatok helyzetét stabilizálták, és ami talán a legfontosabb, fokozatosan elzárták a TVE-k finanszírozási forrásait. Míg korábban ezek a vállalatok könnyen jutottak hitelekhez a helyi kormányzatok révén, a nyolcvanas évek végétől kezdődően egyre kevesebb forrást értek el [Huang, 2008]. A kilencvenes évek elejére a reformok iránti elkötelezettséget felváltotta a stagnálás és a korábban adott kedvezmények fokozatos megvonása.

A nyolcvanas évek urbanizációs folyamatait a regisztrációs rendszer fokozatos enyhítése segítette elő. Míg korábban a migráció gyakorlatilag lehetetlen volt, addig 1978 után lehetőség nyílt a vidékiek számára korlátozott mértékben a városokban letelepedni, bevezették az *átmeneti hukou* intézményét, amely legalizálta ugyan a vidékiek városi tartózkodását, a városiakat megillető ingyenes szolgáltatásokból azonban nem részesedhettek [Chen és Guo, 2010: 177–178. o.].

A változások fő iránya azonban nem ez volt, hanem a *vidék-vidék áramlás*, amelynek keretében rengetegen hagyták ott mezőgazdasági munkájukat ugyancsak vidéki ipari vagy szolgáltató munkáért. A munkaerő felszívásának legfontosabb szereplőivé a TVE-k váltak, amelyekben a foglalkoztatottság 1978 és 1995 között 28 millió főről 128 millióra nőtt. Emellett emelkedett a városi lakosok száma is, ugyanezen időszak alatt 172 millióról 352 millió főre, tehát közel duplájára nőtt a lélekszám, miközben vidéken is közel 70 millió fővel. A változások hatására az urbanizáció felgyorsult: a városiak aránya 1995-re megközelítette a 30 százalékot [NBSC, web].

Forrás: saját szerkesztés

4. ábra: Foglalkoztatottsági helyzet Kínában a reformokat követően

Az urbanizációs folyamatokat ebben az időszakban két tényező alakította párhuzamosan: a jövedelmi különbségek csökkenése (az időszak első felében), valamint a migrációs tiltások enyhülése. A pártvezetés olyan intézkedéseket hozott, amelyek egyfelől előmozdították az elvándorlást (részleges liberalizáció a hukou-rendszert illetően), másfelől (legalább is a nyolcvanas évek végéig) a jövedelmi különbségek csökkenése révén enyhültek a vándorlás motivációi. A foglalkoztatottság strukturális változásait a 4. ábra mutatja. Nőtt a városlakók száma (és aránya), gyengült a vidéket és a várost elválasztó intézményi korlát, miközben a jelentős vidéki munkaerő-felesleg egy részét a *helyi* (in-situ) *iparosítás* [Zhu, 2000] szívta fel a TVE-k és a bővülő vidéki szolgáltató szektor révén.

4. A REFORMOK MÁSODIK SZAKASZA

Az 1993-as *konzervatív fordulatot* követően jelentős központosításra került sor az államapparátusban. Az 1994-ben bevezetett új adórendszer és a költségvetési reform révén megnyirbálták a helyi és tartományi kormányzatok bevételeit, miközben a kiadásokat alacsonyabb szintre delegálták. Konzolidálódott a költségvetés, a helyi befolyás gyengült, gazdasági téren pedig sikerült stabilizálni az igen gyors növekedést [Naughton, 2007]. A pártvezetésben megnőtt a technokrata irányvonal ereje, akiknek kiemelt céljává ismételten az *iparfejlesztés* vált [Huang, 2008]. Felerősödött a vállalati reform, amelynek fő jelszava a „ragadd meg a nagyot és ereszd el a kicsit” lett. Ez azt jelentette, hogy az állam megtartotta saját ellenőrzése alatt a legnagyobb és legfontosabb vállalatokat (amelyek egyébként kvázi monopolhelyzetükből fakadóan a legnyereségesebbek is voltak), a kisebbek esetében viszont megengedte a különböző hibrid tulajdonformák megjelenését, köztük a magántulajdonét is. Bár a *privatizáció* kifejezés sokáig tiltólistán volt, gyakorlatilag ilyen jellegű folyamatok indultak meg a kilencvenes évek második felében. Az átalakulás következtében nőtt a vesztesek száma (például a munkanélkülieké), éppen ezért a kormányzat folyamatosan kénytelen volt növelni a segélyeket és a kompenzációt. A költségvetési reform következtében azonban ez most nem vezetett sem inflációhoz, sem pedig különösebb elégedetlenségekhez.

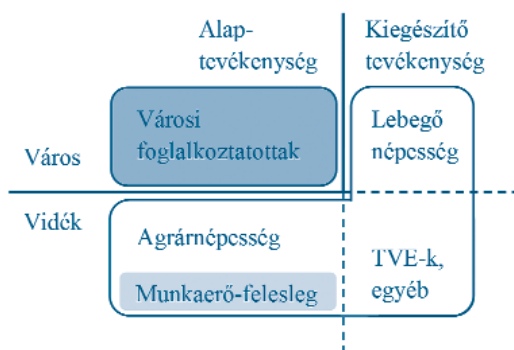
Ugyancsak felerősödött a külföldi tőke beáramlása, ezzel együtt pedig a fejlett technológiát behozó külföldi vállalatok szerepe először az exportban, majd az ezredfordulót követően a hazai piacon is. Az exportorientált gazdaságstratégia egyre bővülő lehetőségeket nyitott nemcsak a külföldi vállalatoknál történő elhelyezkedés révén, hanem a belföldi beszállítók egyre bővülő hálózatának köszönhetően is. A kilencvenes évek közepétől a TVE-k súlya jelentősen csökkenni kezdett és az új évezredre szinte mind átalakultak vagy eltűntek [Huang, 2008]. Legtöbbjük magánvállalat lett, tevékenységük pedig vagy megváltozott, modernizálódott, vagy pedig veszteségesekké váltak. A TVE-k helyi kormányzatokhoz fűződő kapcsolataik is egyre gyengébbek lettek, ugyanakkor megnőtt a vállalatok közti együttműködés jelentősége. Egyes helyeken (elsősorban a nagyvárosok szélén, ezek vonzáskörzetében) a vállalatok *ipari klasztereket* alakítottak ki, amelyek nagymértékben specializálódtak bizonyos termékek előállítására. Példaként említhető a Csucci (Zhuzhi) ipari klaszter, amely az ezredforduló után a világ zoknigyártásának 35 százalékát

produkálta [Qian, 2003]. Az urbanizáció és a jövedelmi egyenlőtlenségek szempontjából a legfontosabb fejlemény az volt, hogy a vidék elérte azt a telítettségi szintet, amelynél több munkaerőt jelentős tőkebefektetések és beruházások nélkül már nem képes felszívni. Így tulajdonképpen korlátokba, mégpedig elsősorban pénzügyi korlátokba ütközött a vidéki iparosítási folyamat bővülése [Huang, 2008]. Véget ért tehát a vidék in-situ iparosítása [Zhu, 2000].

Tovább enyhült ugyanakkor a szabályozás a migráció korlátozását illetően: egyre könnyebb lett városi hukout szerezni kisebb városok esetében, miközben a nagyobb városokban nőtt azoknak a száma, akik átmeneti hukouval rendelkeznek. A hukou-rendszer reformja igazán az 1980-as évek közepétől indult meg. A változások nem központilag, hanem bizonyos helyeken egyedileg kezdődtek, és olyan hibrid formák megjelenéséhez vezettek, mint a *zöld kártyás hukou* (Anhui-ban 1986-tól, Csöcsiangban 1992-től) vagy a *kék bélyegzős hukou* (Sanghajban 1993-tól, Senccsenben 1995-től). E formák arra szolgáltak, hogy tulajdonosaik számára megkönnyítsék a formális hukou megszerzését, mintegy a sor elejére állítva őket. Olyan helyek is voltak, ahol bizonyos tekintetben felszámolták a vidék és a város mesterséges megkülönböztetését. Csungkingban például 2003-ban a mezőgazdasági és nem mezőgazdasági (azaz városi) hukou helyett egységes Csungking-hukout vezettek be, fenntartva azonban a folytonos munkahely és lakhatás követelményét. Ningpóban, Sicsiacsuangban és Csengcsuban szintén jelentősen megkönnyítették a városban letelepedni kívánók helyzetét, de az is előfordult, hogy – látván a veszélyes folyamatokat – eltörölték a korábbi engedményeket [Young, 2013: 244. o.].

Az érdekviszonyok változásai összefüggnek a vidék-város különbség alakulásával. Vidéken fokozatosan elapadtak az iparosítás terén kínálkozó lehetőségek, a TVE-k átalakultak, profitjuk lényegesen csökkent. Minthogy további munkahelyek nagy számban nem kínálóztak, a továbbra is jelen lévő munkaerő-felesleg máshol keresett lehetőségeket. A hukou-rendszer szigorának fokozatos enyhítése, illetve a városok súlyának és a beruházások mértékének emelkedése következtében a vidékiek egyre nagyobb tömegei kezdtek a városokba áramlani, legtöbbször úgy, hogy formális hukouval nem rendelkeztek. Az *átmeneti hukou* megoldást jelent ugyan arra a problémára, hogy dolgozhassanak és lakhassanak a városokban, de csak mint másodrendű állampolgárok: a városi lakosokkal ellentétben nem jogosultak ingyenes orvosi ellátásra, gyerekeiket nem illeti meg az ingyenes oktatás, és nem jogosultak szociális segílyre. Sokan ingáznak vidéki lakóhelyük és a gyakran más tartományban lévő városi munkahelyük között, évente többször is megtéve az utat. Azoknak a száma, akiket vidéken regisztráltak, de városban dolgoznak, döbbenetes mértékben nőtt az utóbbi években. Míg 1982-ben kevesebb mint 50 millióan voltak, 2011-re számuk meghaladta a 250 millió főt [China Statistical Yearbook, web]. A népességnek ezt a részét *lebegő népességnek* nevezik, mivel gyakorlatilag a vidék és a város között élnek. Úgy tűnik, az egyre gyarapodó lebegő népesség tagjainak nem sok lehetősége van érdekei érvényesítésére. A legtöbb, amiben reménykedhetnek, az a hukou-rendszer fokozatos leépítése és ezzel párhuzamosan egyre több városi jogosultság megszerzése. E remények azonban nem túlságosan megalapozottak, mindaddig, amíg a városiak nem érdekeltek ebben. Megjelent ugyanakkor a vidéki migránsok új generációja, az úgynevezett *második generációs migránsok* tömege, akik fiatalabban (az 1990-es években születtek), átlagosan 16 évesen hagyják el először a vidéket

(szemben az egy évtizeddel korábbi 18 éves átlaggal), képzetebbek és nagyobbak az elvárásaik, mint a korábbi migránsoknak: sokkal aktívabban követelik a változásokat a vidék és a város vonatkozásában, mint elődeik [Chan, 2012].

Forrás: saját szerkesztés

5. ábra: Foglalkoztatottsági helyzet Kínában az ezredforduló után

Az 5. ábrán a foglalkoztatás struktúrájában végbemenő változásokat figyelhetjük meg. Szembetűnő, hogy a vidék és a város között korábban feszülő szigorú határ részben elmosódott, és most már nem a vidékiek és a városi szegények között húzódik, hanem a migránsok és a városi igazolvánnyal rendelkezők között. Innen már csak egy lépés lenne a határok további gyengítése, de ez már erősen sértené a városiak érdekeit, így a közeljövőben nem valószínű, hogy erre sor kerül. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a városi népesség száma megközelítette a vidékiekét.

5. ÚJ TENDENCIÁK AZ URBANIZÁCIÓ TERÉN

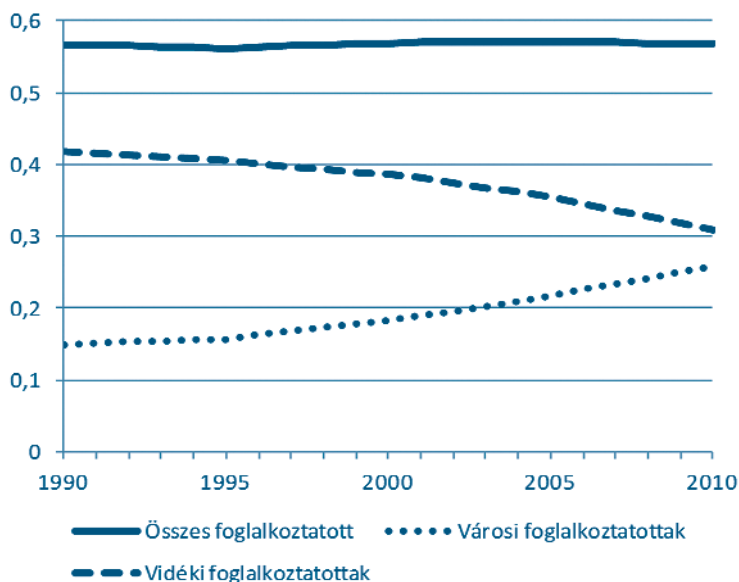
A kilencvenes évektől kezdve felgyorsult Kínában az urbanizáció: nőtt a városok száma, a városok kiterjedése, valamint a városban lakók száma és aránya. A legalább 1 millió lakosú városok száma 1978-ban 32 volt, 2010-ben már 125, összlakosságuk ugyanezen időszak alatt 30 millióról több mint 150 millióra nőtt. A legalább prefektúra-szintű városok száma 1984 és 2010 között 148-ról 287-re emelkedett, a városban lakók száma pedig 240 millió főről 670 millióra [Yeh és szerzőtársai, 2011; China Statistical Yearbook, web]. A városlakók nagy része ugyanakkor nem rendelkezik városi igazolvánnyal, azaz kívül reked a legtöbb jóléti szolgáltatáson. Mivel a pártvezetés szemében az urbanizáció és az iparosítás együtt jár, előmozdítja a gazdasági növekedést és csökkenti a város és a vidék közötti jövedelmi szakadékot, az urbanizáció további elősegítése hivatalos politikává emelkedett. A legnagyobb növekedés a kis- és közepes városok tekintetében ment végbe, annak a politikának köszönhetően, amely a nagyvárosok növekedését megpróbálta kordában tartani, a közepes városokat racionálisan, a kisebbeket pedig aktívan fejleszteni [Yeh és szerzőtársai, 2011].

A gyors városi növekedést nagymértékben elősegítette a 80-as évek végén bekövetkező *városi földreform*, valamint a *lakásreform*. Az 1990-es évektől kezdődően

vált lehetővé a városi lakások magántulajdona, amely folyamat 2005-re be is fejeződött. Míg 1995-ben a háztartásoknak csupán töredéke, alig tíz évvel később már 90 százalékuk birtokolta saját lakását [Sicular, 2013: 3–4. o.]. A városi állami tulajdon privatizációjának jelentőségét nehéz eltúlozni: az infrastruktúra és a közjavak fejlesztésére kiadott pénzek nagyrészt a földterületek és lakások eladásából származtak. Egyes becslések szerint a városok bevételeinek mintegy 25–50 százalékát tették ki ezek a források. Mivel azonban ezek csak egyszeri bevételek, folyamatos fejlődésük érdekében a városok aktívan próbálják más forrásokkal helyettesíteni ezeket. Az urbanizáció átalakította Kína hagyományos vidék-város viszonyait, és lehetővé tette hatalmas városi agglomerációk létrejöttét. A legfejlettebb megaagglomerációk (a Jangce-deltája, a Gyöngy-folyó deltája és a Pohaj-tengeröböl) együttesen a kínai népesség 14, a GDP 42 és a külföldi befektetések 79 százalékát mondhatták magukénak 2007-ben. A legismertebb területek mellett újabb megaagglomerációk is gyorsan fejlődnek, mint például a Santung-félszigeti régió, a Senjang–Dalien régió vagy a Csengtü–Csungking régió. E területek szerepe várhatóan egyre nagyobb lesz az ország fejlődésében [Yeh és szerzőtársai, 2011, 17. o.].

Megváltoztak a legszegényebb városi rétegek lakásviszonyai is. Az 1990-es évektől kezdve a falusi migránsok egyik leggyakrabban használt városi lakhatási lehetősége az úgynevezett *városi falu* vagy *csengcsungcun* (Chéngzhōngcūn). Ezek olyan falusi területek, amelyeket a város növekedése során fizikailag bekebelezett. Az itt lakó falusiak számára lehetőség nyílt arra, hogy házaikat (amelyek továbbra is a közösségi tulajdonban lévő földterületeken állnak) bérbe adják a városba érkező migránsoknak, amit később egyre sűrűbb beépítés követett. Mivel közigazgatásilag nem tartoznak a városhoz, az eredeti tulajdonosok számára ez jó bevételi forrást, a migránsok számára pedig olcsó lakhatást jelent, gyakran anélkül, hogy regisztrálniuk kellene a hatóságoknál [Chen és Guo, 2010: 182. o.]. A falusi migránsok egyébként amellet, hogy a legrosszabbul fizetett, piszkos és gyakran legveszélyesebb munkákat végzik, jellemzően inkább a relatíve alacsonyabb bérszínvonalú, kisebb (közel felük legfeljebb 10 főt foglalkoztató), elsősorban magántulajdonban lévő vállalatoknál találnak munkát [Guo és Cheng, 2010]. A 6. ábra tanúsága szerint 2010-ben a népesség negyede, a foglalkoztatottak közel fele városban talált munkát, miközben ez az arány 1990-ben még csupán 15, illetve kevesebb, mint 30 százalék volt.

Az ország gyors modernizációjával, az ipar térnyerésével és a fokozódó urbanizációval együtt nő a városok jelentősége és érdekérvényesítő képessége. A városok számára az olcsó munkaerő nagyon fontos. Építkezések, ipari beruházások és más munkák ellátására az ideális munkaerőt számukra a vidéki migránsok (azaz a lebegő népesség) jelentik. Olcsók, nem kötelező szociális ellátást nyújtani számukra, nem részesedhetnek a város ingyenes jóléti szolgáltatásaiból, és olyan munkát végeznek, amelyet a városi munkások nem szívesen vállalnak. Amíg tehát az elvégzendő munkákról van szó, a lebegő népesség helyzetének változatlanlansága egyaránt érdeke a városi önkormányzatnak, a vállalatoknak és a városlakóknak is. Mihelyt azonban jogosultságaik kiszélesítése kerül szóba, a városok vezetése és az ipari lobbik ellenáll és megghiúsít mindenféle erre vonatkozó kísérletet. Nem nehéz azonban elképzelni olyan helyzetet, amikor már a túlszűfolttság, a közegészségügyi és rendészeti állapotok tarthatatlansága arra kényszeríti az ország vezetését, hogy

Adatok forrása: Statistical Yearbook of China különböző számai [web]

6. ábra: A foglalkoztatottak aránya az össznépeségben belül

álláspontját felülvizsgálva egyre több jogosultságot nyújtson a migránsok számára. Az is elképzelhető azonban, hogy egyre szigorúbb politikák révén fokozatosan megtiltják városba áramlásukat. Minthogy utóbbi alternatíva jelentősen gátolná a város fejlődését, nagy valószínűséggel az előbbi forgatókönyv fog megvalósulni. A kérdés csak az, hogy mikor.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az elmúlt évtizedek kínai fejlődésének egyik legfigyelemreméltóbb területe a roppant módon *felgyorsult urbanizáció*. Míg a szocializmus időszakában a városlakók aránya az össznépeségben belül 10 százalékról mindössze 18 százalékra emelkedett, a reformok kezdete óta a folyamatok felgyorsultak és napjainkra elérte az 50 százalékot. A mesterségesen visszafogott urbanizáció hátterében a *szigorú regisztrációs rendszer* áll, amely mind a mai napig meghatározó jelentőséggel bír a folyamatok alakításában. Igaz, az intézmény szerepe fokozatosan csökken, kis- és közepes nagyságú városok esetében például egyre könnyebb hukout szerezni, a megkülönböztetés azonban továbbra is egyértelmű a jóval jelentősebb munkakereslettel bíró nagyvárosok esetén.

A vidék és a város viszonylatában azonban nemcsak a regisztrációs rendszer volt az egyetlen formáló erő. A *vidék újraiiparosítása* a TVE-k segítségével átalakította a szocialista rendszerre jellemző munkamegosztást (város=ipar, vidék=mezőgazdaság) és visszahozta a hagyományos szerkezetet, amelyben az iparágak vidéken működnek, ha erőforrásaik elsősorban ott találhatóak meg. A helyi iparosítás jelen-

tősen csökkentette a város és vidék viszonylatában mutatkozó jövedelemkülönbségeket, lehetőséget teremtett a vidéki munkaerő-felesleg felszívására, valamint hozzájárult a reformerek sikeréhez a kommunista párton belül.

A reformok második szakaszában aztán fokozatosan kimerültek e lehetőségek, a TVE-k vesztek jelentőségükből, miközben a városok és az iparfejlesztés került ismét a politika homlokterébe. További helyi lehetőségek híján a vidéki munkaerő-felesleg egyre inkább a városokba kezdett áramlani, ahol hukou nélkül, másodrendű állampolgárként vállalt munkát, mivel még így is többet kerestek, mint vidéken. Az intézményi változások elégtelensége következtében kialakult egy körülbelül 250 milliós réteg, a lebegő népesség, amely a vidék és a város között ingázik, anélkül azonban, hogy a városok szociális ellátási rendszeréből részesülne. A cezúra ilyenformán átkerült a hagyományos vidék-város határvonalról a város-város határvonalra, ahol a fő különbséget a városi hukou megléte, illetve hiánya jelenti.

Új tendenciák is megjelentek az urbanizáció folyamatában, amelyek egyre többször kérdőjelezik meg a mesterséges megkülönböztetés, a hukou-rendszer fenntarthatóságát. A városok terjeszkedése, a földtulajdon tekintetében fennálló intézményi különbségek és a kiterjedt korrupció igen jelentős járadékvadászathoz, visszaélésekhez és politikai csatározásokhoz vezetett, míg a nagyvárosok esetében egyre több olyan probléma merül föl, amely általánosan jellemző a fejlődő országokra, de a mesterséges akadályok miatt Kínában mindeddig nemigen volt tapasztalható. A hatalmas agglomerációk és ipari parkok kiépülése ugyanakkor gazdasági tekintetben (méretgazdaságossági szempontok miatt) nagyon hasznosnak mutatkozik. Hogy végül megszűnik-e a regisztrációs rendszer, vagy továbbra is fennmarad, illetve milyen további enyhítésekre lehet számítani a jövőben, nehezen megjósolható, annyi azonban valószínűnek tűnik, hogy az urbanizáció szempontjából Kína egyre inkább hasonlatossá válik más feltörekvő országokhoz.

IRODALOM

- Chan, K. W. (2012): Migration and development in China: trends, geography and current issues. *Migration and Development*. Vol. 1, No. 2, 187–205. o.
- Chen, J. és F. Guo (2010): Accomodating Migrants in the Post-reform Urban China: The Perspective of the Chinese Hukou System. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, Vol. 5, No. 2, 173–186. o.
- China Statistical Yearbook: National Bureau of Statistics of China, www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/AnnualData
- Fu X. és V. N. Balasubramanyam (2005): Exports, Foreign Direct Investment and Employment: The Case of China. *The World Economy*, Vol. 28, No. 4, április, 607–625. o.
- Guo, F. és Z. Cheng (2010): Labour Market Disparity, Poverty, and Inequality in Urban China. *China Perspectives*, No. 4, 16–31. o.
- Huang, Y. (2008): *Capitalism with Chinese Characteristics. Entrepreneurship and the State*. Cambridge University Press, New York.
- Lin, J. Y. (1992): Rural Reforms and Agricultural Growth in China. *The American Economic Review*, Vol. 82, No. 1, március, 34–51. o.

- Mackenzie, P. W. (2002): Strangers in the City: The Hukou and Urban Citizenship in China. *Journal of International Affairs*, Vol. 56, No. 1, ősz, 305–319. o.
- Naughton, B. (2007): *The Chinese Economy. Transitions and Growth*. The MIT Press, Cambridge.
- Qian P. (2003): Development of China's Industrial Clusters: Features and Problems (Excerpts). *China Development Review*, Vol. 5, No 4, november, 44–51. o.
- Shirk, S. L. (1993): *The Political Logic of Economic Reform in China*. University of California Press, Berkeley.
- Sicular, T. (2013): The Challenge of High Inequality in China. *Inequality in Focus*. Vol. 2, No. 2, augusztus, The World Bank.
- Székely-Doby A. (2009): Urbanizáció és vidékpolitika Kínában. In: Inotai A. és Juhász O. (szerk.): *A változó Kína. 1. kötet: Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője*. MTA - MEH, Budapest. 113–132. o.
- Young, J. (2013): Toward an Integrated System of Rural-urban Residency and Land Use in China. *Modern China Studies*, Vol. 20, No. 2, 229–266. o.
- Yeh, A. G. O., J. Xu, K. Liu (2011): China's post-reform urbanization: retrospect, policies and trends. *Urbanization and Emerging Population Issues* No. 5, május, Human Settlements Group, IIED.
- Zhang, J. (2010): China's Slow-motion Land Reform. *Policy Review*, február és március, 59–70. o.
- Zhu, Y. (2000): In Situ Urbanization in Rural China: Case Studies from Fujian Province. *Development and Change*, Vol. 31, Issue 2, március, 413–434. o.

a Közgazdaságtudományi Kar oktatói és dolgozói közül,
a kar felterjesztése nyomán

EZÜST CORVINA

kitüntetésben részesült

DR. TEMESI JÓZSEF

(Közgazdaságtudományi Kar,
Operációkutatás és Aktuáriustudományok Tanszék),

DR. SZABÓ KATALIN

(Közgazdaságtudományi Kar, Összehasonlító Gazdaságtan Tanszék),

PEDAGÓGUS SZOLGÁLATI EMLÉKÉRMET

vehetett át

DR. BOCK GYULA

(Közgazdaságtudományi Kar, Makroökonómia Tanszék),

DR. GULYÁS GYULA

(Közgazdaságtudományi Kar, Közgazdálkodás és Közpolitika Tanszék),

DR. SZARVAS BEATRIX

(Közgazdaságtudományi Kar, Statisztika Tanszék),

DR. VITA LÁSZLÓ

(Közgazdaságtudományi Kar, Statisztika Tanszék).

REKTORI KITÜNTETŐ OKLEVELET

kapott

HORVÁTH MÓNIKA

(Közgazdaságtudományi Kar, Dékáni Hivatal).

A kitüntetések

Rostoványi Zsolt rektor adta át

2014. szeptember 26-án,

az ebből az alkalomból rendezett ünnepi szenátusi ülés keretében.